

Gamtininkai ir Lietuvių mokslo draugija

2007-ieji metai Lietuvos mokslo visuomenei buvo reikšmingi ir įsimintini dėl ne kartą ir ne vienoje aplinkoje prisiminto ir prasmingai paminėto Lietuvių mokslo draugijos (LMD) įkūrimo šimtmečio. LMD šimtmečio metais pagarbiai prisimintos Draugijos įkūrimo idėjos, jų įgyvendinimo kelias tokiuose renginiuose kaip: Lietuvos mokslo istorikų ir filosofų bendrijos, Lietuvos nacionalinio muziejaus, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto, Lietuvos MA Humanitarinių ir socialinių mokslų skyriaus konferencijos, Vilniaus Gedimino technikos universiteto, Lietuvos mokslų akademijos bibliotekų surengtos parodos. Vėlyvu, tačiau iškilmingu renginiu LMD šimtmetį pažymėjo Lietuvos mokslų akademija, pakvietusi mokslo ir visuomenės atstovus į sesiją LR Seimo rūmuose. Apie įvairialypę LMD veiklą 2007 metais taip pat buvo paskelbta kai kuriuose leidiniuose, kalbėta kitose mokslinėse konferencijose. Kai kurie renginiai buvo siejami su Draugijos įkūrėjo dr. J. Basanavičiaus gimtadieniu.

Organizuotos parodos, jubiliejiniai renginiai vėl priminė LMD įkūrimo istorines aplinkybes, jos įsteigimą, parodė nuveiktus darbus, supažindino su kai kuriomis asmenybėmis, leistais leidiniais, kitais veiklos barais. XIX–XX a. sandūroje labiausiai LMD idėją puoselėjo ir rėmė jau pagarsėjęs kultūrine mokslinė veikla daktaras Jonas Basanavičius. Sušaukus steigiamąjį susirinkimą, kuriame dalyvavo 44 žymesnieji lietuvių inteligentai, oficialiai LMD buvo įkurta Vilniuje 1907 m. balandžio 7 d. Draugijos pirmininku vieningai buvo išrinktas Jonas Basanavičius.

Tokiu būdu šiandieninis Draugijos atsidūrimas mokslo visuomenės akiratyje tapo akivaizdžiu ir reikšmingu tiek jos įkūrimo, tiek veiklos svarbos patvirtinimu. Tokio sumanymo įgyvendinimas buvo dideliu postūmiu nemažos dalies inteligentų ir mokslo žmonių tolesnei lietuviškai veiklai, dabar galėtume teigti – ir Lietuvos valstybingumo siekiui. Dabartinė mūsų krašto mokslo visuomenės karta Lietuvių mokslo draugijos užgimimą labiausiai sieja ir vertina dėl pirmojo lietuviško mokslinio tyrinėjimo centro atsiradimo, apie kurio įsikūrimą pažangūs lietuvių inteligentai jau seniai mąstė. Būtent Draugijoje formavosi ir XX a. buvo tęsiamos Lietuvos mokslo tradicijos, davusios pagrindą Universitetui, Mokslo akademijai atsirasti. Nors nuo 1907-ųjų iki Lietuvos mokslų akademijos įteisinimo praėjo daugiau kaip trisdešimt metų, Draugijos egzistavimą turėtume laikyti ir mokslinės veiklos pagrindų Lietuvoje susikūrimo rezultatu.

Draugijos įkūrimo šimtųjų metinių jubiliejus paskatino prisiminti, arba iš viso pirmą kartą pabandyti surinkti žinių apie šios bendrijos narius, atstovavusius įvairioms veiklos sritims, buvusias jų profesijas, paskirus gyvenimo bei veiklos faktus. Įvairių mokslo sričių atstovų įnašas tik šiek tiek tyrinėtus.

Daugiau žinome apie Draugijos humanitarinių kryptių veiklą, o į siauresnėms šakoms atstovavusių asmenų indėlį kol kas beveik nesigilinta.

Šioje kronikinio pobūdžio informacijoje pateikiamos trumpos žinios apie Lietuvos gamtininkų (pagal dabar vartojamą klasifikaciją jie priklausytų *biomedicinos* mokslams), pirmiausia gyvosios gamtos tyrėjų, sąsajas su LMD, bandant paryškinti jų indėlį į šios organizacijos veiklą. Verta prisiminti, kad nors savo kūrimosi metu būsimoji Draugija labiausiai siekė tirti bei domėtis lietuvių kultūra, kalba, tautos paveldu, rūpintis vadovėliais, įvairiais švietimo reikalais ir pan., tačiau dar 1905 metais pats J. Basanavičius, rašydamas apie josios būtinumą, nurodė, kad keliamas tikslas užsiiminėti *ir geografija, geologija, flora, fauna, kitomis mokslo šakomis, kad draugija rinks iškasenas, kaupys geologijos, botanikos, zoologijos rinkinius*.

Vertinant LMD pastangas ir tikslus šių dienų žvilgsniu, matyti, kad vien per muziejinės medžiagos kaupimą, kitus su gamta susijusius darbus Lietuvoje buvo padaryta graži skatinimo dėmėtis šiais mokslais ir jų populiarinimo pradžia. Pirmieji lietuviški vadovėliai buvo neįkainojama pagalba Lietuvos mokykloms, o pirmieji terminai gimtąja kalba tebetarnauja ir mokslui. Nėra abejonės, kad šios Draugijos veiklos dėka radosi bei formavimosi pagrindai įvairių vėliau Lietuvoje puoselėtų gamtos pažinimo ir jos tyrimo kryptių.

Tuo laikotarpiu griežto dalykų skirstymo į siauresnes specializacijas dar nebuvo, o pirmieji gamtos tyrėjai paprastai būdavo vadinami bendru „natūralistų“ vardu. Todėl kai kuriuos LMD narius „grynu“ botaniku, zoologu ar kitos srities atstovu pavadinti tikriausiai negalėtume, tačiau žemiau nurodydami ne tik botanikų ar zoologų, bet ir kraštotyriminkų, medicinos ir veterinarijos gydytojų, agronomų, miškininkų pavardes, aiškiai matome, kad šalia savo konkrečios veiklos sričių jie įnešė tam tikrą indėlį ir į gyvosios gamtos, aplinkos pažinimo tyrimus.

Miškininkas *Povilas Matulionis* (1860–1932) buvo tarp pačių pirmųjų gamtos mokslų atstovų, įsitraukusių į LMD steigimo ir jos veiklos organizavimą ir vėliau aktyviai dalyvavusių jos darbe. Į Draugijos veiklą P. Matulionis įsitraukė dar jai besikuriant. Pirmiausia, dar 1905 m., jis buvo tarp 20-ties susirinkusių Draugijos steigimo iniciatorių, jų buvo išrinktas į Steigimo komitetą, dalyvavo rengiant naujos organizacijos įstatus. LMD steigiamajame susirinkime, išrinkus draugijos valdybą ir pirmininku tapus J. Basanavičiui, P. Matulionis ir Stasys Matulaitis buvo patvirtinti vicepirmininkais. Formaliai P. Matulionis Draugijos nariu tapo 1907 03 25, sumokėjęs kelerius metus į priekį nario mokesį. Tada jis gyveno Smolenske, dirbo girininku. Yra žinoma, kad jis kuriamai Draugijos bibliotekai paaukojo nemažai

knygų. P. Matulionis sumanė ir sudarė reljefinį *Lietuvos ir jos pakraščių žemėlapij*. Juo sudomino LMD, kuri net buvo sudariusi komisiją žemėlapiui redaguoti, rengti spaudai. Darbui sustojus, taip pat gavus žinių, kad pradėtas rengti analogiškas žemėlapis Amerikoje, P. Matulionis sutiko su kuklesniu tokio leidinio variantu ir perdavė savo medžiagą, neprieštaraudamas ir dėl *menkesnio, bet pigesnio* žemėlapio išleidimo.

P. Matulionio asmenybę ir LMD sieja dar vienas įdomus Lietuvos gamtos mokslų istorijai faktas, parodantis jo svarbią iniciatyvą ir pastangas grąžinti Lietuvai iš Rusijos vertingą mokslui zoologinį rinkinį (kolekciją). Apie tai 1912 m. „Kronikos“ skyrelyje paskelbė Vilniuje ejęs „Vilties“ laikraštis taip: *Svarbus rinkinys. Liet. mokslo draugija greitai laiku gaus seniai pažadėtą didelį vabzdžių, peteliškių ir drugių rinkinį. Surinko jį Jurbarko apylinkėse kunigaikščio Vasilčikovo dvarų prižiūrėtojas Vinogradovas, rusas. Tas rinkinys yra dabar Peterburgo mokslų akademijoje, kur visa paženklinama; labai reti gyviai bus palikti akademijos muziejuje, bet didesnė to rinkinio dalis – apie 8 000 visokių gyvių bus atiduota L. mokslo draugijai. Atiduota ji bus dalimis. Išrūpinęs tą svarbų rinkinį L. mokslo draugijai žinomas mūsų veikėjas, gamtininkas Povilas Matulionis. Iš nuorodos, kad Draugija gaus seniai pažadėtą rinkinį, galime spręsti, kad P. Matulioniu tos pastangos nebuvo lengvos ir kad jis tuo reikalu rūpinosi ne vieną kartą. Deja, kaip daugelis kitų iš Lietuvos į Rusiją išvežtų turtų, taip ir šis entomologinis rinkinys į Lietuvą negrįžo.*

Kaip LMD atstovas, 1909 m. jis dalyvavo delegacijoje, vykusiame į Rusiją sveikinti XII rusų gamtos tyrėjų ir gydytojų suvažiavimą, organizuotą Maskvoje. Jo pavardė yra ir vėliau sudarytuose Draugijos narių sąrašuose, jos suvažiavimuose skaitė keletą paskaitų, tarp jų – apie Vilniaus apylinkių geologinius sluoksnius, apie Vilniaus apygardos gyventojų etnografinį palikimą, arba, pvz., 1915 metų Draugijos susirinkime jis vienintelis diskutavo dėl V. Ruokio paskaitos. 1920 m., susiorganizavus LMD Kauno skyriui, aktyviausi Draugijos nariai įkūrė *Tėvynės pažinimo komisiją*, o P. Matulionis buvo vienu svarbiausių jos kūrėjų. LMD Kauno skyriui persiorganizavus į Aukštųjų mokslų draugiją, P. Matulionis tapo jos pirmininku (kaip žinia, Aukštųjų mokslų draugija nustojo veikusi įkūrus Lietuvos universitetą).

Visa tai rodo, kad P. Matulionis daug nusipelnė draugijai: buvo jos nariu-steigėju, aktyviu veiklos organizatoriumi, pirmuoju draugijos vicepirmininku (1907–1908 m.), skaitė pranešimus, prisidėjo prie draugijos narių bendravimo su kitais kraštais plėtojimo. Nepriklausomoje Lietuvoje P. Matulionis įsitraukė į valstybės kūrimo bei mokymo darbą, skaitė daug paskaitų ir vadovavo vienai pirmųjų Lietuvos aukštųjų mokyklų – Lietuvos žemės ūkio akademijai.

Prie vienu pirmųjų LMD narių priskirtini Lietuvos biologijos mokslo pagrindų kūrėjai, žinomiausi mūsų krašto biologai-zoologai Pranciškus Baltrus Šivickis ir Tadas Ivanauskas, vėliau įžymūs profesorai, akademikai.

Pranciškus Baltrus Šivickis (1882–1968) į LMD įstojo 1908 m., kai dar buvo Valparaiso (JAV) universiteto studentas. Tebestudijuodamas JAV tapęs LMD nariu ir gyvendamas toli nuo Lietuvos, jis į Draugijos veiklą aktyviau įsitraukti neturėjo galimybių. Po metų, 1909-aisiais, jis buvo minimas LMD dokumentuose, nes buvo priimtas į ją tikruoju nariu. Kalbant apie P. B. Šivickio narystę LMD, svarbu prisiminti jo ryšius su šios

Draugijos įkūrėju. Manytina, kad P. B. Šivickį į LMD atvedė jo pažintis su daktaru J. Basanavičiumi. Dar 1896 m. P. B. Šivickis, iš spaudos sužinojęs apie J. Basanavičiaus raginimą rinkti tautosaką, ėmė ją kaupti. Jis užrašinėjo lietuvių liaudies dainas, pasakas, kitą tautosaką ir siuntė jas J. Basanavičiui, tuo metu gyvenusiam Bulgarijoje. Jo užrašytų pasakų yra J. Basanavičiaus rinkinyje *Iš gyvenimo vėlių ir velnių* (1903), taip pat vėlesniuose *Lietuvių tautosakos* rinkiniuose. Nors didesnė P. Šivickio surinktos medžiagos dalis pateko į LMD fondus (šiuo metu saugomus Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Tautosakos skyriuje), P. B. Šivickio įnašas neblogai pasitarnavo keliamiems LMD tikslams ir sumanymams.

Tadas Ivanauskas (1882–1970) ir Honorata Paškauskaitė (būsimoji Ivanauskienė) LMD tikraisiais nariais buvo nuo 1910 m. (kai kuriuose sąrašuose nurodyta, kad T. Ivanauskas į Draugiją įstojo 1912 m. pradžioje). Nuo 1910-ųjų, jau baigęs Paryžiuje Sorbonos universitetą, T. Ivanauskas dirbo Peterburge. Yra žinoma, kad jis buvo 1912 ir 1913 metais Draugijos organizuotų susirinkimų dalyviu, buvo rašoma, kad jis gamtininkas ir gyvena Petrapilyje, viename susirinkime skaitė pranešimą apie zoologinių rinkinių gaminimą.

T. Ivanauskas buvo aktyvus šios organizacijos narys ir po Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimo. 1920 metų sausį Kaune įvykusiame susirinkime buvo įsteigtas LMD Kauno skyrius. Tuo metu kalbėta, kad LMD dėl Vilniaus okupacijos ten negali normaliai veikti, pasiūlyta prie LMD įkurti *Tėvynės pažinimo komisiją*. Į šią komisiją buvo išrinktas ir T. Ivanauskas. Buvo sudarytos 5 sekcijos, o viena iš jų – Gamtos. Kauno susirinkime kalbėjęs T. Ivanauskas pakvietė visus besidominčius Lietuvos gamta atvykti į jo numatytą pranešimą apie Lietuvos gamtos tyrimų reikšmę. Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad gamtos mokslų žurnalas *Kosmos*, I savo numeryje (1920/1921) paskelbė T. Ivanausko ir kitų *Tėvynės pažinimo komisijos* sekcijų atstovų bei pirmininkų suformuluotus uždavinius ir tikslus. T. Ivanauskas šiame numeryje pateikė platų *Gamtos sekcijos* apibūdinimą ir išdėstė jos darbo planus. Ir dabar yra įdomu prisiminti, kad, jo manymu, ši *Sekcija* ne Kaune, bet Vilniuje turi steigti ir gamtos muziejų, kuris taip pat turėtų mokslines laboratorijas tyrimams atlikti, ir taip minėtame *Kosmos* numeryje reziümavo: muziejus taptų *centrine gamtos įstaiga visoje Lietuvoje*. Suprantama, kaip zoologas, daugiau dėmesio skyrė gyvūnams, pabrėždamas stambiosios faunos reikšmę, paukščių globą, o muziejaus darbo pradžią siejo su mokykla. Dar viename Draugijos surengtame susirinkime T. Ivanauskas yra skaitęs zoologinį pranešimą, kuriame pasakojo apie Lietuvos roplius (jis buvo paskelbtas ir Draugijos leistame leidinyje *Lietuvių tauta*).

Juozas Radziukynas (1844–1925) – aktyvus Lietuvos tautinio atgimimo sąjūdžio dalyvis, varpininkas – į LMD įstojo 1909 m. Tų metų Draugijos narių sąrašuose buvo nurodyta, kad jis gimnazijos profesorius, gyvena Varšuvoje. Vėliau, LMD skelbiant savo narių pavardes, J. Radziukynas buvo paminėtas 1910–1911 m., o po trejų metų jis nurodė Draugijai, kad gyvena Kaune. Yra žinoma, kad J. Radziukynas susirašinėjo su J. Basanavičiumi, siuntė Draugijai pinigų kaip auką Tautos namams. J. Basanavičius jį kvietė atvykti į Draugijos susirinkimą, skaityti jame paskaitą arba atsiųsti referatą, prašė rašyti į *Lietuvių tautą*. Išsamiau apie kitą J. Radziukyno veiklą LMD, dalyvavimą valdymo organuose ir pan. šiuo metu nežinome. Viena

aišku – reikšminga buvo jo veikla kaip kraštotyrininko, etnografo, publicisto ir iš dalies gamtininko.

Tarp LMD narių, Draugijos organizuotų susirinkimų dalyvių, randame ir kitų aktyvių visuomenininkų, kartu nusipelnusių Lietuvos zoologijai Jurgio Elisono, Andriaus Rondonansko, Augustino Mačionio pavardes.

Jurgis Elisonas (1889–1946) – pedagogas, zoologinių disciplinų mokytojas ir aukštųjų mokyklų dėstytojas, 5 zoologijos vadovėlių autorius – į LMD įstojo 1912 metais (žinoma viena nuoroda, kad nariu buvo nuo 1911 m.). Tada J. Elisonas dar buvo Peterburgo universiteto Gamtos skyriaus studentu. 1912–1918 m. jis dalyvavo keliuose Draugijos rengtuose susirinkimuose, o 1919 m. vykusio LMD susirinkimo protokole pažymėta, kad jau spausdinamas J. Elisono parengtas zoologijos vadovėlis, nors išsamesnės informacijos šiuo klausimu ir nėra. Kaip žinome, neretai buvo išsakoma, kad vienu svarbių LMD veiklos tikslų yra lietuviškų, taip pat verstinių vadovėlių leidimas. Todėl svarbu prisiminti, kad Draugijai pasiūlius J. Elisonas yra laisvai išvertęs pirmąjį zoologijos vadovėlį Nepriklausomoje Lietuvoje. Vadovėlis mokykloms vadinosi *Stuburinių gyvulių zoologija*. Nors tai buvo V. N. Lvovo vadovėlio vertimas, LMD prisidėjo prie J. Elisono darbo ir greitesnio leidinio pasirodymo. Draugijos vardu jis buvo išleistas Vilniuje 1920 m.

Kaip minėta, 1920 m. sausį įvyko steigiamasis LMD Kauno skyriaus susirinkimas. Mums svarbu pažymėti, kad su kitais 2 asmenimis, šio susirinkimo sekretoriumi buvo išrinktas ir J. Elisonas. Su Draugijos tikslais siejasi ir jo 1932 m. visuomenei parengta speciali apklausos programa, kurioje buvo skyrius medžioklė, žvejyba, bitininkystė. Gamtotyros aspektu domėdamasis žuvininkyste, jis parengė ir metodinius nurodymus, juos paskelbė kraštotyrimame žurnale *Gimtasai kraštas* pavadinimu: „Keletas nurodymų tiems, kurie panorėtų mūsų karšto žuvis rinkti ir jas aprašyti“. Tai rodo J. Elisoną buvus vienu aktyvesnių Draugijos narių.

Andrius Rondonanskis (1889–1943), kaip ir J. Elisonas, į LMD įstojo studijuodamas Peterburge. Į Draugijos narius buvo priimtas 1912 m., 6-ojo narių susirinkimo metu, kuriame ir pats dalyvavo. A. Rondonanskis mokytojavo Lietuvių gimnazijoje Vilniuje, veikė lietuvių draugijose, aktyviai kovojo už lietuviybės išsaugojimą spaudoje. 1922 m. sausį lenkų valdžios buvo uždarytas į Lukiškės, po mėnesio išstremtas iš Vilniaus. Gyveno Kaune, dirbo Žemės ūkio ministerijoje, mokytojavo, dėstė Žemės ūkio akademijoje. Rašė apie vėžius, žuvis, žuvininkystės istorijos klausimais ir kt. Svarbu paminėti įdomų faktą, kurį savo atsiminimuose nurodo žinoma Vilniaus krašto visuomeninės veiklos aktyvistė V. Maminskaitė-Kulbokienė. Pasirodo, jai yra tekę registruoti LMD muziejaus eksponatus. Ji rašė, kad į Draugijos archyvą, kuris buvo labai įvairus, buvo gauti lietuvių veikėjų (minimos J. Basanavičiaus, P. Vileišio, A. Rondonanskio pavardės) rankraščiai ir dokumentai. Kad į LMD archyvą buvo paimti A. Rondonanskio dokumentai, rankraščiai (po 1927 metų), buvo rašyta ir viename *Lietuvių tautos sąsiuvinį*. Tai reiškia, kad A. Rondonanskis su LMD ryšius palaikė gana ilgus metus.

Augustinas Mačionis (1906–2002) studijavo Vilniaus universitete, vėliau – 1935 m. jį baigęs ir tapo žinomu zoologu, to paties Universiteto dėstytoju ir mokslininku. Į LMD jis įstojo gana vėlai – po LMD pirmininko J. Basanavičiaus mirties, 1927 m. balandį. Yra užfiksuota, kad 1935 m. sausį vykusiame

Draugijos susirinkime mokytojas A. Mačionis laikė *paskaitą*, kuri vadinosi „Paukščių keliavimai“. Pasakytina, kad A. Mačionis buvo aktyvus lietuviams organizuojantis ir tvarkantis labai sudėtingomis sąlygomis lenkų okupuotame Vilniaus krašte. Kartu su kitais mūsų aptariamais Draugijos nariais jo pavardė minima ir 1938 metais, kada lenkų valdžiai nutraukus Draugijos veiklą, jos byla buvo įklimpusi Aukščiausiajame tribunole ir patys lenkai buvo atsidūrę keblioje padėtyje dėl viso šios garsios lietuvių organizacijos paveldo. Todėl privalėdami koku nors būdu tvarkytis su vertingu LMD palikimu, į Vilniaus vaivadiją buvo išskviestę ir A. Mačionį kartu su kitais 5 lietuviams – LMD atstovais. Išskviestieji gavo nurodomojo pobūdžio pasiūlymą paruošti *naujus lietuvių mokslinio pobūdžio draugijos įstatus*. Tokie įstatai, kuriuos rengiant dalyvavo ir A. Mačionis, buvo paruošti, tačiau lenkų administracijai juos tvirtinant, tarp naujai pertvarkomos organizacijos steigėjų, šešto išskviestųjų pavardžių nebeliko (kaip žinome, po LMD uždarymo, maždaug po metų Draugija buvo leista, bet kitu pavadinimu – Lietuvių mokslo mylėtojų draugija). Pats A. Mačionis pasiliko Vilniuje, dirbo Universitete, su kuriuo liko susijęs iki gyvenimo pabaigos.

Agronomas, bitininkas **Jonas Kriščiūnas** (1888–1973), vėliau ilgametis Lietuvos žemės ūkio akademijos profesorius, akademikas, tarp LMD narių minimas nuo 1910 metų. Apibūdinta, kad jis studentas (1913 m. J. Kriščiūnas baigė Peterburgo universiteto Gamtos skyriaus agronomijos grupę). Deja, apie aktyvesnį J. Kriščiūno dalyvavimą Draugijos veikloje neminama, išskyrus pastabą, kad studentas J. Kriščiūnas bei dr. K. Grinius yra davę pradžią LMD muziejaus botanikos rinkiniams.

Dirvožemininkas, kristalografas **Viktoras Ruokis** (1885–1971) 1912 m. įgijo chemiko specialybę Odesos universitete. Vėliau dar mokėsi Maskvoje, Lietuvoje tapo profesoriumi, Lietuvos MA nariu korespondentu. Įdomu, kad jis su LMD ėmė palaikyti ryšius dar jos veiklos pradžioje, būdamas vieno iš Vilniaus internatų mokytoju. 1915 m. Visuotinio Draugijos susirinkimui jis pateikė referatą apie viršutinį žemės sluoksnį. Iš Draugijos V. Ruokis skolindavosi lietuviškos spaudos, apie lietuviškos literatūros svarbą kalbėjosi su pačiu jos pirmininku J. Basanavičiumi, kalbininku Kazimieru Būga, kitais Draugijos nariais. Pokalbiuose buvo pažadėjęs padėti Draugijai rengiant mokomąją literatūrą. Dabar tai jau istorinis pažadas, tačiau svarbu, kad jis neliko tuščiu. 1917 m., itin sunkiu Lietuvai laikui, atsidūręs Voroneže, tačiau paskatintas kalbos normintojo Jono Jablonskio jaunasis chemikas V. Ruokis karštai ima rašyti lietuvišką chemijos vadovėlį. Sunkiausia buvo su chemijos terminais, kuriais rūpinosi pats autorius, tačiau vėliau leidinio kalbą padėjo sutvarkyti J. Jablonskis. 1918 m. vasarą 2-jų dalių vadovėlio rankraštis buvo baigtas, o po dvejų metų – 1920-aisiais išspausdintas. LMD išleistas V. Ruokio *Chemijos vadovėlis* buvo ne tik vienas pirmųjų jos leidinių, bet ir tam metui kvalifikuotai parengta dviejų dalių knyga. Ją išspausdino Vilniaus „Žaibo“ spaustuvė, o V. Ruokis jau rengė kitas chemijos srities knygas.

Agronomas **Motiejus Stankevičiaus** (1890–1952) tarp LMD narių nurodytas nuo 1920 metų gruodžio. Šis Kopenhagos aukštosios žemės ūkio mokyklos absolventas Draugijos nariu tapo mokytojaudamas Vilniuje, Vytauto Didžiojo gimnazijoje. Jis yra žinomas kaip pirmųjų lietuviškų gamtos mokslų vadovėlių vidurinėms mokykloms autorius. Pirmieji jo parengti vadovėliai buvo išspausdinti gana anksti – 1920 metais. Reikšminga,

kad jų išleista ne vienas, o buvo arti dešimties. Prieš tapdamas LMD nariu jis jau buvo išleidęs *Botaniką, Augalų fiziologiją, Botanikos vadovėlį* (visi pasirodė 1920 m.). Kitais metais pasirodė *Žmogaus kūnas, Zoologijos vadovėlis, Negyvoji gamta. Oras, vanduo, žemė*. Eidamas pedagogo pareigas Vilniaus mokytojų seminarijoje, M. Stankevičius produktyviai rengė mokymo priemones ir kiek vėliau: 1923 m. pasirodė jo *Chemijos vadovėlis*, 1924 m. – *Biologijos vadovėlis*. Kai kurių gamtos mokslų vadovėlių išėjo net po 6 leidimus. Šiame tekste svarbu pažymėti tai, kad dalies paminėtų vadovėlių išleidimą rėmė, taip pat išleistas platino LMD. Beveik visus juos išleido knygų leidimo akcinė bendrovė „Švyturys“, iš pradžių daugiausia leidusi LMD parengtus vadovėlius. Įdomu, kad įvertinant visą „Švyturio“ leidyklos produkciją, M. Stankevičius buvo priskirtas prie tų lietuvių autorių, kurių vadovėlius leidykla leido dažniausiai, nors žinome, kad jis parengė ir nedidelės vertės leidinukų (pvz., nepaklausiais buvo jo apibūdintojo *Raktai pažinti augalams* egzemplioriai). M. Stankevičius yra parašęs ir praktinės paskirties knygelę, kuri vadinasi *Apie bites*.

Be minėto prof. J. Kriščiūno, kuris buvo susijęs ir su botanika, savo veiklą Draugijoje plėtojo kiti floros tyrinėtojai, jos žinovai.

Pirmuoju minėtinas daktaras **Kazys Grinius** (1866–1950), lietuvių tautinio judėjimo veikėjas, vėliau – Lietuvos Prezidentas. Vienas aktyviausių *Varpo* ir *Ūkininko* bendradarbių, po to *Lietuvos žinių*, *Lietuvos ūkininko* redaktorius. Nors buvo gydytojas, 1913 metų visuotiniam LMD susirinkimui pateikė ir perskaitė pranešimą „Apie botanikos organografijos lietuviškąją terminiją“. Po metų pranešimas buvo išleistas atskiru leidiniu Vilniuje. K. Grinius domėjosi ne tik augalų pavadinimais, bet ir apskritai Lietuvos botanikos pažanga, kūrė lietuvišką medicinos terminiją. 1910 m. LMD vardu kartu su kitais atskiru leidiniu išleido *Trumpą folkloro dalykams rinkti programą*. 1911 m. Draugija išleido K. Griniaus versta J. Trzebińskiego knygelę apie tai, kaip praktiškai rinkti ir laikyti augalus, jis paskelbė straipsnį (kartu su pluoštu laiškų) apie švietėją bei gamtininką Lauryną Ivinskį. Be to, K. Grinius yra parašęs knygas: *Teisingas žemės valdymas* (1908), *Iš Seinų vyskupystės istorijos* (bendraut. J. Basanavičius), kitas, o 1920 m. leidžiant A. Žygo vadovėlį *Botanika*, parengtą pagal I. Polianskį, buvo pasinaudota K. Griniaus ir kitų sukurta terminologija. Mokslo istorikė J. Klimavičiūtė 2000 metų publikacijoje paminėjo, kad LMD archyve liko vertingos K. Griniaus rankraštinės medžiagos apie Lietuvos augaliją, botaninius terminus. Spaudoje K. Grinius su kitais aktyviai ragino leisti medicinos spaudą, kurios labai trūko. Jis pirmasis 1922 m. „Medicinoje“ pabandė aprėpti visą nuo XVIII a. vidurio pasirodžiusią medicinos spaudą: *Medicinos žinių populiarizacija ir lietuvių medicinos knygų sąrašas*.

Vyresnės kartos lenkų botanikas **Jozefas Trzebiński** (1867–1941) buvo baigęs Varšuvos universitetą, 1920 m. iš fitopatologijos apgynęs habilitacinį darbą Krokuvos universitete. Lankydamasis pas giminaičius prie Anykščių (Latavėnuose) vasaromis tyrinėjo Anykščių, Panevėžio, Kupiškio, Palangos apylinkių florą, tyrimus skelbė to meto mokslo žurnaluose. Nuo 1909 m. priklausė Lietuvių mokslo ir Vilniaus mokslo bičiulių draugijoms, buvo vienos LMD komisijos nariu. Viename LMD susirinkimų J. Trzebiński skaitė pranešimą lenkų k. „Floros tyrinėjimai mokslo atžvilgiu“. 1911 m. Draugija išleido minėtą jo knygelę apie augalų rinkimą, kurią į lietuvių kalbą, kaip sa-

kyta, išvertė K. Grinius. Nuo 1924 m. J. Trzebiński profesoriavo Stepono Batoro universitete, paskelbė botaninių straipsnių, paskelbė du fitopatologijos vadovėlius.

Vincas Vilkaitis (1892–1943), botanikas, profesorius mikologas-fitopatologas, nukentėjęs 1941 m., vėliau žuvęs prie Šiaurės ledjūrio, yra studijavęs biologiją Peterburgo universitete, kaip ir daugelis to meto lietuvių studentų, dalyvavo visuomeninėje veikloje ir ten įstojo į LMD. 1924 m. baigė Berlyno universitetą ir 1925 m., apgynęs disertaciją apie dumblius, grįžo į Lietuvą, buvo Lietuvos žemės ūkio akademijos profesorius, ėjo ir jos rektoriaus pareigas. V. Vilkaitis iš vokiečių kalbos išvertė du prof. Oto Schmeilio mokyklai skirtus vadovėlius: *Augalų anatomija ir fiziologija, Botanikos vadovėlis*, kurie buvo išleisti 1923 ir 1924 m. Kaune.

Kalbant apie augalų tyrėjus, minėtinas pedagogas **Jonas Baronas** (1873–1952), kuris Maskvos universitete studijavo gamtos ir geografijos mokslus, Draugijos nariu buvo nuo 1914 m., aktyviai rengė lietuviškus gamtos vadovėlius mokykloms. Jis yra parengęs pirmąjį gimnazijos kursui pritaikytą vadovėlį *Gamtos pradžiamokslis. Gyvoji gamta: augalas ir jo gyvenimas* (1920), kurį vėliau tobulindamas iki 1940 m. parengė dar šešis jo leidimus. Jis taip išleido tiriamiesiems darbams skirtus *Botanikos darbelius* (1927).

Nebuvo abejingi Lietuvių mokslo draugijos įsisteigimui, jos veiklai ir gydytojais, veterinarinės medicinos specialistais, šių sričių mokslo žmonėms. Kai kuriuos iš jų paminėsime.

Petras Avižonis (1875–1939), kurį nuo jaunystės domino gamtos mokslai, studijavo Peterburge Gamtos ir matematikos fakultete, pradėjo rašyti į lietuviškus laikraščius, studijuodamas ėmė domėtis lietuvių kalbos dalykais, palaikė ryšius su J. Jablonskiu, kūrė lietuviškus medicinos terminus. Tartu universitete buvo baigęs ir mediciną. Į LMD įstojo jos įsteigimo (1907) metais dirbdamas Žagarėje. P. Avižonis skaitė pranešimą 6-ajame visuotiniame Draugijos susirinkime apie aklumą ir trachomą Lietuvoje (pranešimas buvo paskelbtas *Lietuvių tautoje*). Dėstė Aukštuosiuose kursuose Kaune, nuo 1922 m. profesorius. Tapo garsiu Lietuvos oftalmologu, įkūrė akių ligų kliniką. Jo tyrimuose centrinę vietą užėmė trachomos susirgimai, parašė garsų vadovą apie akių ligas, buvo *Medicinos* žurnalo redakcinės kolegijos narys, bendradarbis. Keliskart išleista jo pirmoji (1898) populiarinė knygelė *Apsakinėjimai apie žemę, vandenį ir orą*.

Andrius Domaševičius (1865–1935), gydytojas iš Panevėžio, vėliau – visuomenės veikėjas, buvo baigęs Kijevo universitetą. Dirbo mokslo ir kultūros darbą. 1907 m. aktyviai dalyvavo LMD steigimo darbe Vilniuje, o 1908–1909 m. buvo Draugijos vicepirmininku. Jis buvo ir pirmosios dar 1909 m. Draugijoje įkurtos *Medicinos sekcijos* steigimo iniciatoriumi, bendradarbiavo šios sekcijos leistame žurnale *Medicina ir gamta*. Dalyvavo ir kitų medicininių draugijų veikloje, bendradarbiavo spaudoje.

Gydytojas, fiziologas ir alergologas **Vladas Lašas** (1892–1966), vėliau – profesorius, akademikas, daugelio knygų ir vadovėlių autorius, medicinos įstaigų kūrėjas, savo pirmuosius žingsnius mokslo kelyje taip pat pradėjo nuo narystės LMD. 1910 m. Peterburge T. Ivanauskui įsteigus vaizdinių mokslo priemonių laboratoriją *Zootomas*, trumpai dirbo joje. Anksti nutrūkus Draugijos įsteigto žurnalo *Medicina ir gamta* leidimui, didele dalimi minėto LMD Kauno skyriaus pastangomis buvo inicijuotas naujo žurnalo *Medicina* leidimas. Nuo žurnalo

Medicina leidimo pradžios Kaune – 1920-ųjų metų – ištisus du dešimtmečius V. Lašas aktyviai skelbdavo jame straipsnius.

Gydytojas *Danielius Alseika* (1881–1936) buvo baigęs Tartu universitetą, dirbo Ukmergėje, Minske, Maskvoje, Vilniuje, medicinos srities kultūrininkas, 1928 m. įsteigė ir redagavo *Vilniaus žodį*. Nuo 1918 m. – Lietuvos mokslo draugijos veikėjas, 1919–1934 m. – LMD valdybos narys, parašė istorinių knygų, populiarių mediciniškų knygelių.

Iš kitų gydytojų – LMD narių dar galėtume paminėti chirurgą ir karininką *Juoza Žemgulį* (1890–1941), rinkusį tautosaką, inicijavusį žurnalo *Medicina* leidimą, ir pirmąjį jo redaktorių (1920–1922), suimtą, prieš karą NKVD nukankintą Panevėžyje, taip pat aktyvų LMD narį *Vladą Nagevičių* (1881–1954), atlikusį archeologinius kasinėjimus Žemaitijos kapinynuose, susirašinęs su J. Basanavičiumi. Vienas pirmųjų LMD narių buvo ir žinomas medicinos mokslo ir praktikos organizatorius Lietuvoje *Rokas Šliūpas* (1865–1959), vienas „Saulės“ draugijos, Lietuvos Raudonojo kryžiaus steigėjų, reiškėsis daugelyje kitų lietuviškos barų.

Įdomu pažymėti ir tai, kad nuo 1918 m. dirbusi J. Basanavičiaus sekretore Aldona Čarneckaitė-Birutavičienė (g. 1898 m.) vėliau baigė mediciną, dėstė Lietuvos universitete, Žemės ūkio akademijoje, o rašytojas Vincas Pietaris (1851–1926) buvo artimas J. Basanavičiaus draugas, vėliau Maskvoje kartu mokėsi medicinos fakultete, J. Basanavičiui mirus rūpinosi LMD palikimu, jo raštų leidimu, materialine šeimos padėtimi.

Iš veterinarijos specialistų pirmuoju reikėtų nurodyti bakteriologą *Leoną Gogelį* (1867–1937). LMD nariu L. Gogelis buvo nuo 1910 m., įstojo kai dar gyveno Elendorfe (nuo 1913 m. – Dorpatas, dabar Tartu) ir dirbo veterinarijos institute, nario mokesčių mokėjo iš anksto. Nors gyveno ne Lietuvoje, 1912 m. vasarą šeštajame Draugijos susirinkime jis skaitė pranešimą apie galvijų kraujaligę Lietuvoje. Galima spėti, kad L. Gogelis buvo aktyvus Draugijos narys. Nuo 1920 m. gyvendamas Kaune dirbo Žemės ūkio ministerijoje, 1922–1927 m. Lietuvos universiteto Medicinos fakulteto dėstytojas, profesorius.

Veterinarijos gydytojas *Jonas Jurgis Bulota* (1855–1942), visuomenės ir karinis veikėjas, LMD nariu buvo nuo 1908 m. pabaigos. Baigęs Peterburgo medicinos chirurgijos akademiją, dirbo įvairiose vietose, daugiau kaip 20 metų – Taline, iš kur 1911 m. buvo atvykęs į penktąjį Vilniuje vykusį Draugijos susirinkimą. Atrodo, kad dalyvavo ir kituose susirinkimuose. Nuo 1918 m. gyveno Lietuvoje, nuo 1924 m. Lietuvos universiteto dėstytojas, docentas (1927), turėjo generolo laipsnį, valstybinių apdovanojimų. Gyvulių globos draugijos pirmininkas.

Draugijos kūrimosi metais jos nariu tapo veterinarijos gydytojas *Matas Veitas* (1870–1937). Prie jos veiklos prisidėjo savo visuomenine ir publicistine veikla. Priskiriamas prie žymių veterinarijos mokslo populiarintojų. Jis rašė į Lietuvos laikraščius, išleido apie dešimt veterinarinio ir kito turinio knygelių. 1906–1914 m. mokytojavo Telšiuose, nuo 1919 m. dirbo veterinarijos gydytoju Šiaulių apskrityje.

1918 m. rudenį LMD nariu tapo veterinarijos gydytojas *Justinas Kancleris-Drapas*. Buvo kilęs iš Ukmergės apskrities. 1916 m. baigė Varšuvos veterinarijos institutą, dirbo Rusijoje, o grįžęs į Lietuvą, nuo 1919 m. – Kauno veterinarijos valdyboje.

Galima trumpai paminėti dar vieną kitą LMD narį.

Nuo 1913 metų Draugijos nariu buvo biochemikas, farmacininkas, gydytojas *Mykolas Galvelė*, kilęs iš Biržų apskrities, vėliau tapęs aukštos kvalifikacijos mokslininku, Peterburgo karo medicinos akademijoje profesoriumi, išugdžiusiu žymių mokinių mokslininkų. Mikrobiologas *Steponas Bazarevskis*, kuris iki Lietuvos valstybės susikūrimo dėstė Rygoje, o nuo 1920 m. – Stepono Batoro universitete, buvo agrochemijos ir mikrobiologijos profesorius. Jis Draugiją yra parėmęs knygomis.

Draugijos nariais buvo gydytojas, vertėjas, vėliau valstybės veikėjas *Kazimieras Jokantas*, būsimasis Lietuvos prezidentas agronomas *Aleksandras Stulginskis*, gamtinių vadovėlių autoriai, mokytojai *Stasys Matjošaitis-Esmaitis*, *Antanas Vireliūnas*, taip pat gydytojas, palikęs literatūros rašinių, netoli Trakų, Aukštadvaryje įkūręs garsų tarp žuvininkystės praktikų upėtaikių ūkį – *Vladas Mongirdas*.

Tokių bei labai panašių pavyzdžių, kai į LMD veiklą įsitraukdavo mokytojai, apsišvietę įvairių profesijų tarnautojai ir šiaip šviesesnės ateities puoselėtojai, yra nemažai, tačiau smulkiau kol kas jų ryšiai su LMD nenustatyti.

Įvairių profesijų išsilavinę asmenys arba dar žinių besiekiantys studentai, tapę Draugijos nariais, įvairiai skleidė savo srities žinias, organizaciniais sugebėjimais aktyvino sau artimus veiklos barus. Pradžioje trumpai apžvelgtina svarbi LMD veiklos sritis – *leidyba*.

Draugija, įkūrusi tęstinį leidinį *Lietuvių tauta*, ėmėsi vadovėlių, tarp jų ir gamtinių rengimo. Nors dauguma anksčiau trumpai aprašytų asmenų nebuvo gamtinių arba biomedicinos mokslų srities vadovėlių autoriai, tačiau jie domėjosi jais, laukė jų pasirodant, kai kurie – vertė, arba recenzavo ir taip, kad ir netiesiogiai, buvo susiję su Draugijos leidybos rezultatais.

Per trumpą laiką pasirodė daugiau kaip šimtas Draugijos išleistų lietuviškų vadovėlių mokykloms. Pavyzdžiui, 1917 m. išėjo M. Biržiškos *Lietuvos geografija*, tuoj pasirodė ir *Geografijos II dalis: Azija, Afrika, Amerika ir Australija*. Po 1918 m. rudenį įvykusio XII narių susirinkimo paaiškėjo, kad išleista dar 19 lietuviškų vadovėlių, tarp jų: *Gamtos mokslas, Higiena, Geografijos pradžia* ir kt. Bene aktyviausiai gamtos vadovėliai buvo leidžiami 1920–1921 m. Specialioms mokykloms buvo išleista: *Zoohigiena, Gyvulių anatomija ir fiziologija, Gyvulių šėrimo vadovėlis, Botanika – augalų morfologija, anatomija, fiziologija ir sistematika, Chemija* ir kt.

Be mūsų minėtų J. Elisono, M. Stankevičiaus, V. Ruokio, J. Barono ir kt. parengtų vadovėlių, 1920–1921 m. Draugijos lėšomis buvo išleistas atlasas *Zoologijos paveikslų rinkinys*. Nors T. Ivanauskas jam yra parašęs kritišką recenziją, tačiau tai buvo pirmoji kitokio pobūdžio mokymo priemonė.

Vadovėlių leidimo komisija siūlė ne tik rašyti originalius vadovėlius, bet ir versti juos iš kitų kalbų. Iš gamtinių metodiškai vertingiausiu laikytas 2 dalių P. Borodino *Botanikos vadovėlis* (iš rusų k. vertė J. Tonkūnas). Buvo išversta ir P. Borodino *Botanikos sistematika*, P. Ledoux *Pirmosios gamtos mokslo žinios* ir kt.

Mokymo priemonėmis, taip pat ir LMD parengtais vadovėliais pasinaudojo besikuriančios komercinės leidyklos. Bene aktyviausia buvo Vilniuje veikusi *Švyturio* bendrovė, kuri knygas ir leido, ir platino. Sėkmingam platinimui leidykla privalėjo jas populiarinti, todėl, be vadovėlių, joje buvo išleista leidinių, populiarinusių žinias apie gamtą: *Sparnuočiai, Žiemą ir vasarą, Mokslo pasakos: Pažinkite mus*. Galbūt *Švyturio* leidyklos patirtis ir veikla Draugijai ir buvo naudinga, tačiau po 1925 m. dėl lėšų

stygiaus ji pradėjo žlugdyti LMD leidybinę veiklą, po to – vadovėlių leidimą mokykloms nutraukė. Mokymo literatūros leidėju liko Švietimo ministerijos *Knygų leidimo komisija*, vadovėlių išleido ir *Kultūros* bendrovė. Iš paminėtų pavyzdžių matyti, kad tam tikras LMD egzistavimo metas buvo reikšmingas lietuviškų gamtos mokslų vadovėlių istorijoje. Buvo nemažai išleista zoologijos, botanikos, pradžios mokyklai skirtų gamtos pradžiamokslų, žmogaus anatomijos ir fiziologijos vadovėlių. Jie turėtų būti kruopščiai suregistruoti, analizuojamas jų turinys, įvertinama reikšmė.

Galime pasidžiaugti, kad produktyvumu pasižymėjo gamtininkų veikla ir LMD *komisijose, sekcijose*. Draugijos veiklos pradžioje buvo sudaryta ir savarankiškai veikė *komisija*, kurioje buvo tariamasi ir sprendžiama, kaip reikėtų rinkti įvairias žinias apie Lietuvos gamtą. Joje dirbo miškininkas P. Matulionis, botanikas J. Trzebińskis, zoologas T. Ivanauskas. 1909 m. Vilniuje J. Basanavičiaus ir kitų gydytojų pastangomis prie LMD įsikūrė *Medicinos bei gamtos sekcija*. Joje dalyvavo ne vien vilniečiai gydytojai, bet ir dirbusieji provincijoje. 1911 m. jau veikė *Gydytojų ir vaistininkų sekcija*, turėjusi 14 narių, tyrinėjusi vaistinius augalus. Po 2 metų sekcija buvo išplėsta gamtininkais ir 1913 m. vadinosi *Medikų-farmaceutų-gamtininkų sekcija*. Skaityti pirmieji pranešimai gamtos mokslų, medicinos temomis, o didžiausias jos nuopelnas tai, kad pasirengė pirmojo lietuviško žurnalo *Medicina ir gamta* leidimui. Jo pirmasis numeris pasirodė 1912 m. Vilniuje, redaktorius-leidėjas buvo Stasys Matulaitis. Bendradarbiavo Draugijos atstovai J. Basanavičius, A. Domaševičius, P. Avižonis ir kiti, kviesdami į talką paskelbę kreipimąsi į *lietuvių medikus, veterinarus, farmacininkus, gamtininkus*. Nedidelio formato, 24 psl. apimties pirmajame numeryje rašyta apie svarbiausius uždavinius, antrame – apie sekcijos atstovų dalyvavimą 1913 metų suvažiavime, jos narių K. Griniaus, T. Ivanausko, S. Matulaičio skaitytus pranešimus. Deja, teisleidus 2 leidinio numerius, medikų ir gamtininkų žurnalo veikla nutrūko, nes nepakako rašančių autorių.

Medikų-farmaceutų-gamtininkų sekcijos nariai turėjo ir kitų vertingų sumanymų. Farmacininkas ir visuomenės veikėjas Steponas Nasvytis 1912 m. buvo vienas *vaistininkų sekcijos* prie LMD steigimo iniciatorių. Vėlesniame LMD susirinkime svarstyta, kaip sekasi rengiantis leisti kitą – *Medicinos ir gamtos laikraštį*, ir nors buvo pritarta žurnalo arba laikraščio leidimui, leidinys eiti nepradėjo. Minėtoje sekcijoje taip pat siūlyta kurti sporto draugijas, pritarta pageidavimui, kad prie *Medicinos ir gamtos* redakcijos būtų medikų-farmaceutų informacinis biuras, kalbėta apie galimas higienos parodas.

Tačiau Draugijai ne visai pavyko suvienyti medikus, gamtininkus, farmacininkus. *Medikų-farmaceutų-gamtininkų sekcija* savo veiklą pratęsė tik po Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo. 1919 metais ji prisistatė kaip LMD *Medicinos sekcija*. Jos pirmininku nurodytas St. Matulaitis, garbės pirmininku – dr. J. Basanavičius. Sekcija gyvybinga pasirodė tik apie 1920 m. Tada buvo pradėtas leisti ir *Medicinos* žurnalas, ėjęs iki 1940 m.

1920 m. Kaune įvykusiame visuotiniame LMD Kauno skyriaus susirinkime buvo numatyta įkurti Draugijos Kauno skyrių. Kad darbas Kaune būtų produktyvus, manyta turėti ne vien humanitarinės, bet ir biologinės-gamtinės pakraipos sekcijas. Tam buvo sumanyta įsteigti *Tėvynės pažinimo komisiją*, su sekcijomis: *etnografijos, gamtos (zoologijos ir botanikos), liaudies meno,*

karo, archeologijos, turinčią tokias pat teises kaip ir Vilniuje veikusią komisiją. Realizuojant šį Kauno inteligentijos sumanymą, mieste greitai susikūrė tokia *Komisija*, laikiusi svarbiausiu uždaviniu visapusišką šalies ir tautos pažinimą. Tarp *Tėvynės pažinimo komisijos* kūrėjų buvo ir žymiausi Kaune dirbę gamtininkai, draugijos nariai P. Matulionis ir T. Ivanauskas. Jau aprašydami T. Ivanausko narystę LMD, minėjome drąsų ir įdomų jo užmojų išvystyti veiklą per *Gamtos sekciją* (žurn. *Kosmos*, 1920/21). Tame numeryje botanikas Liudas Vailionis dėstė, kad botanikos srityje svarbiausiu uždaviniu turėtų būti platus augmenijos pažinimo darbas, kurį turėtų atlikti *Botanikos sekcija*.

Trumpai tektų priminti, kad tik įkūrus LMD, buvo pradėtas kurti ir jos *muziejus*. Draugijos narių ir rėmėjų iniciatyva buvo sukaupta nemaža eksponatų, tarp jų ir gamtinių-zoologinių rinkinių, kurie beveik visi buvo suaukoti visuomenės. Muziejus buvo sumanytas iš kelių skyrių. Iš pradžių svarbiausi buvo etnografinis, archeologinis, istorinis ir gamtos. Pastarasis buvo sudarytas iš antropologinių, zoologinių, mineraloginių, ir geologinių muziejinių objektų. Antropologijos skyriui pradžią davė J. Basanavičiaus padovanota XVII–XVIII a. lietuvių 15-os kaukolių kolekcija, kuri po kelerių metų išaugo beveik iki 190 vienetų. Nors eksponatams trūko vietos, muziejus palaipsniui turtėjo. Ne viename šaltinyje teigiama, kad daugelis antropologinių, zoologinių, geologinių rinkinių nebuvo tinkamai sutvarkyti. Iš šykščių aprašymų dabar sunku tiksliau pasakyti, kokius zoologinius rinkinius ir eksponatus turėjo muziejus. Pavyzdžiui, nurodoma, kad padovanotas vienas *gamtos* eksponatas ir pan., nors kartais aptinkama ir konkretesnių nuorodų: aukotojas padovanojo *juodąją angį*. 1921–1923 m. sukauptais muziejiniiais dalykais Vilniuje naudojosi moksleiviai iš Mokytojų seminarijos, Vytauto Didžiojo gimnazijos, kitų mokyklų.

Apskritai, muziejus gerų sąlygų neturėjo. Po kilnojimosi iš vieno patalpų į kitas, Draugijai padoriau pasisėkė įsikurti tik 1932 m., gavus vietos P. Vileišio rūmuose Antakalnyje, tačiau ir tuo metu lankytojams buvo prieinama tik viena eksponatų salė.

1938 m. kovo 9 d. lenkų okupacinė administracija Draugiją uždarė. Turėtas turtas dar kartą patyrė nuostolių. Daug kas buvo prapuldyta, dalis – tiesiog išmesta. Draugijos raidos aprašymuose minimi *geros širdies žmonės*, kurie suprato visuomenei daromą žalą. Tarp jų minima Marija Znamierowska-Priuferova (žinomo Vilniaus universiteto zoologo Jano Priuferio žmona), padėjusi įtikinti lenkų valdžią, kad taip elgtis negalima.

Praėjus beveik metams, Draugijai buvo leista veikti, bet jau kitu pavadinimu – Lietuvių mokslo mylėtojų draugija. Atgavus Vilnių, Lietuvių mokslo draugija dar kurį laiką veikė, bet 1940 nustojo egzistuoti, įtraukiant ją į Lietuvos mokslų akademiją. 1941 m. LMD turta, iš dalies ir funkcijas perėmė Lietuvių kalbos ir Lietuvių literatūros institutai.

Tektų pridurti, kad buvo kai kurių Lietuvių mokslo draugijos ryšių ir su lenkų Vilniaus mokslo bičiulių draugija (VMBD), įsisteigusia beveik tuo pat metu. Draugijos turėjo bendrų uždavinių ir, nepaisant nacionalinių priešybių, šiek tiek bendravo. Buvo panašus jų dėmesys Lietuvos kultūros vertybių globai. Kai kurie asmenys buvo abiejų Draugijų nariais (pvz., archeologas T. Daugirdas, o teisininkas M. Romeris buvo abiejų draugijų nariu korespondentu, jau minėtas lenkų botanikas, VMBD narys J. Trzebińskis – vienos LMD komisijos nariu). Svarstyta VMBD įstojimas į LMD, o nuo 1908 m. pradžios formaliai

Draugijos buvo viena kitos kolektyvinėmis narėmis. Draugijos yra sveikinusios viena kitą 25 metų jubiliejaus proga, šiek tiek keitęsi leidiniais, juos aukoję. LMD buvusi palanki zoologė M. Znamierowska-Priuferova yra dovanojusi jai knygų.

Glauštai *apibendrinant* reikėtų pradėti tuo, kad LMD laikoma Lietuvos mokslų akademijos, įkurtos 1941 m., pirmtake. Nepaisant įvairių sunkumų ir kliūčių, LMD per daugiau kaip 30 veiklos metų įnešė reikšmingą įnašą į Lietuvos mokslą ir kultūrą. Neliko be pėdsako LMD narių, atstovavusių ne tik humanitarinėms, bet ir kitoms mokslo šakoms bei sritims. Buvo aktyvūs Draugijos veikloje gamtininkai, būsimieji gamtininkai-studentai (biologai, medicinos, veterinarijos gydytojai, kai kada kitų specialybių atstovai). Jie, rūpindamiesi paveldu, gyvosios gamtos apsauga, skaitydami pranešimus, leisdami vadovėlius, tuo prisidėjo prie visuomenės švietimo, pajavairino Draugijos veiklą ir padidino jos autoritetą. Prie gamtos mokslų populiarinimo ypač prisidėjo muziejinės medžiagos kaupimas, straipsniai besiformuojančiuose leidiniuose. LMD išskiriama ir kaip pirmoji Lietuvos visuomeninė draugija bei pirmoji tautinė mokslinė institucija, sutelkusi inteligentią mokslininkams tyrinėjimams.

Nutrūkus LMD veiklai, daug jos narių toliau dirbo pagal savo specialybes. LMD nariai, po kiek metų profesoriai P. Matulionis, T. Ivanauskas, P. Šivickis, L. Gogelis, J. Kriščiūnas, docentas J. Elisonas ir kiti tapo žinomais mokslininkais, pedago-

gais, mokslo organizatoriais. Jų veikla buvo glaudžiai susijusi su Lietuvos (Vytauto Didžiojo) bei Vilniaus universitetais, Lietuvos veterinarijos ir Lietuvos žemės ūkio akademijomis. Net ir po II pasaulinio karo kai kurie asmenys tapo labai plačiai žinomis visuomenėje, ypač įgytais mokslo laipsniais, užimamomis pareigomis, mokslo vardais (pvz., akademikais tapo T. Ivanauskas, P. Šivickis, J. Kriščiūnas, V. Lašas). Visi (ir tie, kurie tekste paminėti tik epizodiškai) paliko vienokį ar kitokį savo veiklos pėdsaką. Patiems Draugijos nariams dalyvavimas jaunystės metais garbingos Draugijos veikloje daug kuo praturtino juos pačius, nes ne vienas jų kūrybine energija, mokslo darbais, organizaciniais gebėjimais gražiai pasitarnavo savo kraštui.

Duomenų apie Lietuvos mokslo draugiją yra jos leistame leidinyje (*Lietuvių tauta*, 1907–1936, kn. 1–5). Pirmoj platesnė LMD veiklos apžvalga, kai kurie jos kūrimosi istorijos faktai buvo aprašyti A. Valaičio (*Lietuvių tauta*, 1932, kn. 4, sąs. 3). Yra nemažai kitų publikacijų šia tema, tačiau ir patys Draugijos vardu paskelbti leidiniai, ir literatūra apie ją į vieną vietą dar nesurinkti. Apie gamtininkus – LMD narius buvo parengta A. Jakimavičiaus ir T. Arnastauskienės apžvalga *Gamtininkai – Lietuvių mokslo draugijos nariai* (2001, rankraštis, 21 p.).

Algimantas JAKIMAVIČIUS